

**Ressenya de "Marching against Gender Practice.
Political Imaginings in the Basqueland"**

de J. P. Linstroth

Francesc Alemany Sureda¹,
Institut d'antropologia de les Illes (IAI)

DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/periferia.657>

Tot i que fa més de cinquanta anys que les ciències socials i que els moviments feministes propugnen que l'adquisició del gènere no respon a fenòmens biològics, ans culturals, encara és irrenunciament necessari asseverar que les relacions de gènere que predominen al temps contemporani (organització patriarcal, pràctiques masculistes, assignacions binàries sexuades, etc.) són fruit de construccions socials. A dia d'avui, el sistema de representacions patriarcal que naturalitza la diferència sexual alhora que exalta el domini masculí conserva l'hegemonia cultural, econòmica i política en totes les esferes quotidianes. Per tant, exerceix, des de posicions estructurals, múltiples formes de violència de gènere contra les dones² —i contra la inestimable varietat de comportaments que defugen el dualisme heterosexual. Cal, doncs, que no estalviem ni les puntualitzacions més redundants si volem combatre aquestes desigualtats i rebatre els perills de la influència del discurs neurosexista —fundat en la *creença* en el dimorfisme cerebral home/dona.

Amb tot, al camp de la producció acadèmica feminista més culturalista, la tautologia s'ha instal·lat en un llimbs d'autoritat moral i s'ha convertit en part d'una argumentari banal i amb pretensions autoexplicatives. A banda de recordar-nos l'obvietat, l'acte estricte d'asseverar que el gènere és un constructe sociocultural (com tants d'altres; ètnia, raça, classe, etc.) no ens revela res de nou entorn de les relacions desiguals de gènere, ni de com es perpetuen o de com es transformen.

¹ Correspondència a: Francesc Alemany Sureda (xesc1993@hotmail.com).

² No debades, el terme *femicide* (feminicidi, en català) que conceptualitzaren les investigadores feministes Diana Russell i Jill Radford (1992) defineix un crim d'odi que genera traumes i experiències duradores de terror i, en conseqüència, implica l'existència d'un tipus de terrorisme sexual contra les dones.

Francesc Alemany, *Ressenya de "Marching against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland" de J. P. Linstroth*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

Per això, al revelador assaig *The Social Construction of What?* (1999), Ian Hacking³ argumenta que és més enllà d'aquesta obvietat —en part essencialitzadora— on cal que ens endinsem si volem conservar el valor analític del concepte construccionista de *gènere*:

If someone talks about social construction [...], they are likely talking about the idea, the individuals falling under the idea, the interaction between the idea and the people, and the manifold of social practices and institutions that these interactions involve: the matrix, in short (Hacking 1999, p.34).

Justament, pens que la invitació del filòsof canadenc és el marc ideal per contextualitzar l'assaig etnogràfic *Marching Against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland* (Lexington Books, 2015).

A l'obra, l'antropòleg estatunidenc J. P. Linstroth, actualment professor adjunt a la Barry University⁴, s'endinsa en el *What?* de la construcció social de les relacions de gènere al municipi d'Hondarribia (Euskal Herria) a través de l'estudi de l'*Alarde* (exhibició d'armes) que s'hi celebra cada 8 de setembre. La desfilada, que commemora diverses memòries de resistència i militarisme popular, actua com a referent dominant col·lectiu de la identitat local i des de finals del segle XIX s'integrà al relat del nacionalisme basc com a celebració de la identitat ètnica (*euskal jaiak*). L'autor, a partir de l'exploració de nocions sobre la tradició i la interpretació històrica del ritual, i de l'oposició entre les pràctiques patriarcals excloents dels sectors més tradicionalistes (*betiko*) i l'acció reivindicativa i integradora d'un grup feminista de la vila (*Emakumeak Juana Mugarrietakoa*), es proposa explicar perquè resulta tan problemàtic que la majoria dels locals acceptin

³ Dec la lectura de Hacking al col·lega i doctorand en filosofia a la Universitat de les Illes Balears (UIB), Miquel Company. D'haver-hi més contactes entre filòsofs i antropòlegs durant els anys de formació, hi guanyaríem ambdues disciplines.

⁴ Situada a Miami, Florida. També és pertinent assenyalar que Linstroth desenvolupà els seus estudis doctorals a Oxford i que fou signant de la Declaració de Brussel·les (2010) a favor de la pau i de la fi de la violència a Euskal Herria com a representant de l'International Peace Research Association Foundation (IPRAF).

Francesc Alemany, *Ressenya de "Marching against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland"* de J. P. Linstroth, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

que les dones puguin participar a l'*Alarde* en igualtat de condicions que els homes⁵. D'altra banda, a part de l'aproximació etnogràfica i històrica al ritual, Linstroth va més enllà i combina l'estudi del gènere amb les eines conceptuals de l'antropologia cognitiva tot proposant un model que denomina *cognizing gender*, amb l'objectiu d'entendre «*how gender may be cognized and what cognitive processes and cognitive systems may be included in the cognition of gender*» (p. 231).

Ras i curt, *Marching Against Gender Practice...* «*signify how local WJM feminists [Emakumeak Juana Mugarrietakoa] marched in their own parades on the annual day of a historical parade to change the gender practices of the majority of Basque townspeople in the small coastal town of Hondarribia*» (p. XV). No obstant això, i tot i que la qüestió de les pràctiques de gènere hi són centrals, abans voldria valorar algunes reflexions metodològiques que fa l'autor i que, als ulls de qui ara en parla, demostren el sentit crític i la solidesa del treball etnogràfic que dugué a terme.

En primer lloc (capítol 1), Linstroth ens introdueix a l'experiència quotidiana d'Hondarribia mitjançant una contextualització tant extensa com fina; el municipi i les seves parts (port, centre i espais rururbans) se'ns presenten com un vertader mosaic d'interaccions diferenciades, del tot tessel·lat, amb identitats de pertinença concèntriques que s'exclouen i que s'inclouen segons la situació. Contra qualsevol rèmora totalitzadora, Hondarribia emergeix de la descripció com un espai políticament fragmentari dominat per «*continuous tensions between those relations which express the heterogeneity of the community's parts and those which celebrates the ethos of the whole*» (Peace 2001, p.3)⁶. Per bé que, com assenyala

⁵ Tot i que l'autor realitzà el treball de camp central entre 1996 i 1997, al llibre reconstrueix la polèmica fins l'any 2011 mitjançant altres fonts i retorns esporàdics al terreny. A dia d'avui, el conflicte dels *Alardes* continua obert i sense perspectives d'un final pròxim (Euskal Irrati Telebista 2018).

⁶ Al llarg de la lectura de *Marching Against Gender Practice...* no hi hagué moment que no em retornàs al cap *A World of Fine Difference. The Social Architecture of a Modern Irish Village* (2001). L'antropòleg australià Adrian Peace contribuí minuciosament a comprendre millor el paper de les interaccions polítiques quotidianes i el rol de la modernització econòmica en la forja de la identitat local d'una petita comunitat urbana emmarcada als paisatges rurals de l'oest d'Irlanda.

Francesc Alemany, *Ressenya de "Marching against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland" de J. P. Linstroth*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

l'autor, bona part de les etnografies del segle XX entorn de petites poblacions del sud d'Europa presenten interpretacions funcionalistes que minimitzen el conflicte intern, no tenc tant clar com Linstroth (p. 12) que haguem d'encabir l'antropòleg basc Joseba Zulaika dins aquell sac: la seva recurrència al concepte de *community* prové normalment de la necessitat de representar espais carregats d'ideals dissonants i de «*competing political and moral identities within the village*» (Zulaika 1995, p. 209).

Paradoxalment, les divisions espacials de l'indret —històricament, de classe (p. 5-6)— i la voluntat amb què els veïns les reproduïxen ens demostren⁷ la potència de les forces simbòliques que allibera el ritual a l'hora de compensar les deficiències d'integració de l'aparell polític en qualsevol marc cultural: «*The Alarde evolved as a ritual performance that reduced feelings of disunion between those living in the different sectors of the community*» (p. 12). D'aquesta manera, la visió tradicionalista (*betiko*) de la desfilada, que denega la participació de les dones com a *escopeteras* perquè això aniria en contra de la *tradició* —és a dir, de la idealització ètnica dels bascos que s'hi commemora localment—, persegueix a nivell polític una representació harmònica d'Hondarribia. Però, més enllà del discurs de la tradició, si les condicions d'existència quotidiana del poble són conflictives, també ho és l'*Alarde*, per més que els tradicionalistes ho silencien⁸.

Amb la intenció d'il·luminar la qüestió, al segon capítol (pp. 31-71) Linstroth s'immisceix en l'anàlisi històrica de l'esdeveniment a través d'un treball heurístic considerable (arxius, fonts secundàries i crítica bibliogràfica) bo i detectant múltiples canvis de comprensió ritual local al llarg del temps, com també controvèrsies periòdiques durant el segle XX que ens parlen de la desfilada més com una arena de combat que no com un moment de cristal·lització absoluta de la

⁷ Ja ens ho avançà Victor Turner als anys cinquanta en la seva primera obra entre els ndembu de Zàmbia, *Schism and Continuity in an African Society. A Study of a Ndembu Village Life* (1957).

⁸ Linstroth remarca la importància dels silencis, tot sovint més reveladors que qualsevol emergència etnogràfica. Nogensmenys, Simmel ([1906] 1996) ja li atorgà un rol primordial com a força estructuradora de les relacions humanes.

Francesc Alemany, *Ressenya de "Marching against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland"* de J. P. Linstroth, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

comunitat municipal. Tant els antics episodis de confrontació i de canvi com l'actual conflicte generat per l'activisme del col·lectiu feminista Juana Mugarrieta, trenquen amb la visió d'immutabilitat ritual i, per tant, amb la idealització harmònica dels *betiko*. Aquests indicis, en contra del que dicta el cànon immanentista de les "gestories patrimonials" de bona part d'Europa⁹, proven que només podem definir el concepte de *tradició* des del canvi. Així, el que permet que el ritual es reproduïxi socialment no és altra cosa que la conflictivitat inherent que genera, també en el cas de l'*Alarde*: «*Conflicts and disputes maintain ongoing interest in the practice of the ritual. In fact, they may revive its local significance by reinforcing aspects of identity and belonging. [...] Local identity in Hondarribia is dually reinforced through ritual practice by re-establishing belonging through conflict*» (p. 59).

Globalment, tot aquest conjunt d'orientacions teòriques i, sobretot, metodològiques sobre la realitat local i el paper de l'*Alarde* aporten fonament crític a l'anàlisi etnogràfic i alhora permeten una aproximació més profunda a la qüestió cabdal de l'obra: les relacions desiguals de gènere. Des del primer moment, Linstroth comprèn que les categories que regulen com s'han de comportar els homes i les dones, i els seus respectius guions a la societat, són productes culturalment i històricament situats; per tant, s'entrellacen amb la resta d'identitats col·lectives de cada individu (classe, nació, orientació sexual, afinitats de tota mena, etc.) al marc contextual que habiten. A més, remarca que «*when we speak about gender we also speak about hierarchy, power, and inequality, not simply difference*» (p. 76); d'altra manera cauríem en les subtileses del discurs neurosexista, que s'escuda en la diferència entre homes i dones per naturalitzar la desigualtat. A nivell teòric, l'autor basteix ponts entre diverses investigadores feministes internacionals (des de pioneres com M. Strathern, passant pel manifest *cyborg* de D. Haraway i per la *performativity* de J. Butler o de l'antropòloga C. Busby, fins a Cordelia Fine,

⁹ I també bona part de l'antropologia (p. e. *Revitalizing European Rituals*, de J. Boissevain, 1992) inspirada en la noció de "tradició inventada" que instituï arreu de les ciències socials l'historiador britànic Eric Hobsbawm (amb T. Rangers a *The Invention of Tradition*, 1983), marcadament antihistòrica i essencialitzadora de processos molt més complexos en el temps.

Francesc Alemany, *Ressenya de "Marching against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland" de J. P. Linstroth*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

referència d'actualitat en el camp de la psicologia cognitiva). Igualment, com m'agradaria destacar seguidament, reconeix que la tradició antropològica basca ha influenciat l'obra intrínsecament.

Primer, perquè reconeix que *«it is really the development in Basque studies of the analyses of gender which most appropriately are this book's focus»* (p. 89). Tot seguit, desgrana un reguitzell important d'obres que se centren en el gènere arreu de les nacions de l'estat espanyol i, a continuació, analitza deturadament les contribucions més influents entorn del tema a l'acadèmia d'Euskal Herria (p. 85-104). Amb tot, les autores basques que més petja han deixat a l'obra són dues: la primera, Margaret Bullen, per afinitat temàtica i perquè Linstroth comparteix bona part dels seus plantejament entorn del conflicte als *Alardes* guipuscoans; la segona, i potser a un nivell més analític, Teresa del Valle, de qui pren la noció "estereotips de gènere", tot i que titlla la seva aproximació d'incompleta: *«she accepts without question that men in Basque society subordinate women without first explaining positions of Basque masculinity and their implication. [...] she has not studied the relationship of women to men and what attributes might be shared between the sexes»* (p. 94).

L'autor, que vol omplir aquest buit, dibuixa un mapa de les relacions de gènere al context basc a partir de les contraposicions i dels punts en contacte entre els estereotips masculins i femenins, així com les desigualtats que, sobretot, afecten les dones als fòrums públics. Segons el nacionalisme més tradicionalista de principis de segle XXI (encara!), la dona ha d'ocupar el paper domèstic de mare competent i només ha d'aparèixer al centre de la vida social quan es tracta de mantenir la imatge d'harmonia comunitària. Per exemple, resignant-se a participar com a *cantinera* (idealització basca de la feminitat a través de la combinació de bellesa i *indarra*) per elevar puntualment la figura femenina i així simular un igualitarisme simbòlic entre ambdós sexes tot escenificant públicament una major cohesió social.

D'aquesta manera, l'"estereotip de gènere" emergeix no només com una visió esbiaixada de la realitat (també contra aquells homes que defugen els models

Francesc Alemany, *Ressenya de "Marching against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland"* de J. P. Linstroth, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

patriarcals hegemònics¹⁰) sinó també com un conjunt de desigualtats i d'obligacions pràctiques que afecten els discursos i limiten la vida quotidiana de les dones mitjançant naturalitzacions entre estereotips i comportaments socials (p. 79). Al retrat, Linstroth també hi emmarca la representació de l'estereotip feminista que pateixen les dones locals que desfilen a la companyia *Jaizkibel*, fora de l'*Alarde* tradicional, sovint titllades de *marimachos*, lesbianes o, fins i tot, forasteres. Lluny d'aquesta identificació, les activistes comparteixen entre elles que, si volen modernitzar la societat, cal que lluitin contra les associacions idealitzades de donamare-espai domèstic-reproducció comunitària. Per tant, les seves actuacions «are counter-hegemonic or are alternative performances of gender roles in that they challenge dominant views of gender roles in Hondarribian society and they promote alternate understandings of relationships between the sexes» (p. 82). Així doncs, l'apropiació de l'*Alarde* tradicional mitjançant l'objectivització cultural¹¹ que fan els *betiko*, així com la idealització harmònica comunitària amb què s'expliquen la realitat social de la vila, es veuen desafiats per l'entrada en joc al carrer de les reivindicacions feministes.

Però els estereotips de gènere bascos i, concretament, els que es mouen entorn de la desfilada del 8 de setembre a la localitat d'Hondarribia, no sorgeixen del no res. És més, l'*Alarde* i els valors que representa —i que ahora enforteix— per als participants i per a les espectadores *betiko* (majoritàriament, dones; d'aquestes, una important proporció són esposes o parelles dels homes que desfilen con a *escopeteros*) es troben institucionalitzats a la vida quotidiana municipal. L'autor ens

¹⁰ Linstroth no fa referència directa a l'hegemonia tal i com l'entenia Gramsci, sinó a l'aplicació del terme entorn del gènere que despleguen N. Lindisfarne i A. Cornwall (eds.) a *Dislocating Masculinity: Comparative Ethnographies* (1994).

¹¹ Richard Handler, en el marc d'una etnografia al voltant de la qüestió nacional al Quebec als anys vuitanta, conclogué que la nació «is imagined as an individual, that is, as a bounded, homogeneous, and continuous entity» (Handler 1988, p.191). El pensament nacionalista, afegí, promou una visió de totalitat «through a continual objectification of what is imagined to be its authentic culture» (ibidem 1988, p.194). En el cas d'Hondarribia, el drama social que desplega l'acció ritual ens demostra com la lluita feminista a l'*Alarde* actua com a punta de llança contra les fronteres simbòliques i materials de l'"objectivització cultural" que defensen els nacionalistes més tradicionalistes, a més de desafiar a partir d'un cas concret la "totalització" de les *euskal jaiak* com a representació global.

Francesc Alemany, *Ressenya de "Marching against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland"* de J. P. Linstroth, *perifèria* 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

explica que el ritual és la interpretació d'un mapa mental que s'entrena a través de les estructures de la societat (institucions com el parentiu, l'àmbit domèstic, les amistats, els veïnatsges, l'associacionisme, etc.) i de la repetició anual del mateix *Alarde* (pp. 131-145). En poques pàgines ens demostra que la participació a la desfilada reforça la posició de famílies concretes, a través del vot mutu assegurat, que converteix una commemoració suposadament pública en quelcom hereditari i privat; la festa, a part de l'activació de solidaritats entre els homes que l'organitzen a les societats gastronòmiques, naturalitza l'ordre social i també les exclusions que el funden (les dones en general, i les famílies que es troben a la perifèria del poder polític local i, consegüentment, del ritual). Amb una anàlisi de les categories de gènere i dels seus processos d'assimilació (*embodied cognitive processes*), Linstroth mostra que «*the Alarde mediates different everyday social structures of society, which in turn forms varied aspects of personhood and gendered relations among townspeople*» (p. 144).

Certament, *Marching Against Gender Practice* es basa en la idea que l'estudi de la memòria i dels marcs cognitius ens permetran un coneixement més profund sobre les relacions i les desigualtats de gènere. No obstant això, és al capítol cinquè que l'antropologia cognitiva pren el control de l'argumentació. En aquest apartat, (pp. 147-187) l'autor es concentra a desentrellar els esmentats *embodied cognitive processes* a Hondarribia:

To march is to prove one's identity in and with the town [...]. The Alarde represents annual episodes in Hondarribians' lives since childhood and thus forms parts of individual Hondarribians' episodic memories. Yet such memories are also collectively held as beliefs around how the parade should be symbolized and filtered through given gendered mentalities whilst having semantic qualities at the same time. The process of the development of gendered identities in Hondarribian society is complex for the simple reason that it constitutes people's conception of both womanhood and manhood in the process of becoming, which all of these cognitive activities suppose through the complexity of cognized networks (p. 162).

Francesc Alemany, *Ressenya de "Marching against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland"* de J. P. Linstroth, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

Enceta una discussió teòrica densa i proposa el model *cognizing gender*, segons el qual no podem comprendre el gènere si no és a partir de l'entrecreuant de l'estudi dels processos cognitius que intervenen en l'adquisició d'identitats de gènere diferenciades —i oposades—, de la memòria individual i col·lectiva i del coneixement exhaustiu del context local estructurant. A través d'una àmplia conjugació d'investigacions entorn del processos cognitius (Boyer, Whitehouse, D'Andrade, Strauss, Sperber, J. Sutton, per anomenar-ne alguns), però sempre sota el mestratge dels models cognitius de l'antropòleg britànic Maurice Bloch i del llegat de clàssics com M. Halbwachs (*cadres de la mémoire*) P. Bourdieu —revisa l'*habitus* (p. 151-152)—, Linstroth conclou que rere el conflicte entre immobilitistes i feministes a l'*Alarde* d'Hondarribia, s'hi ajacen models divergents d'epistemologies del gènere; és a dir, els tradicionalistes i les dones del col·lectiu Juana Mugarrieta, mitjançant diferents maneres de conceptualitzar i d'adreçar-se vers experiències passades (en el cas de les dones, sovint traumàtiques) i projectes futurs, i amb referents diversos (tant locals com globals), desenvolupen models cognitius de gènere que entrexoquen. Pels *betiko*, el gènere és un conjunt de normes apreheses i adscrites naturalment; per les altres, el gènere són «*politicized ideas and identities advocating for women's equalities and women's rights*» (p. 171).

En definitiva, el que es dirimeix en les controvèrsies al voltant de la participació o no de les dones com a *escopeteras* a l'*Alarde* d'Hondarribia, supera amb escreix la simple competició política local. La companyia mixta *Jaizkibel*, amb la ferma voluntat de participar del ritual en igualtat de condicions que els homes locals, impugna directament les visions patriarcals de pertinença comunitària i el paper subjugat de la dona en la societat local; impugna, doncs, el poder patriarcal i el model d'humanitat vigent. D'això i no de debats sobre la construcció social tracta, al cap i a la fi, la potència emancipadora de la lluita feminista.

Per acabar, no puc fer altra cosa que recomanar la lectura de l'obra a tothom qui tingui interès en l'antropologia del gènere i en les perspectives cognitives. A *Marching Against Gender Practice...* hi trobarà un treball etnogràfic perspicaç, dosis de teorització sociològica ambiciosa i, no menys important, un antropòleg compromès que no té cap problema a sacrificar la pretesa imparcialitat científica

Francesc Alemany, *Ressenya de "Marching against Gender Practice. Political Imaginings in the Basqueland" de J. P. Linstroth*, perifèria 23(2), desembre 2018

revistes.uab.cat/periferia

per decantar-se moralment cap a la igualtat entre gèneres i, encara més, a bastir models feministes que ens permetin comprendre millor perquè i com es perpetuen els poders i les violències patriarcal sobre més de la meitat de la població del món. Potser a un altre article, i més endavant, podré debatre alguna de les seves anàlisis polítiques —un tant reïfiques— sobre el conjunt del moviment d’alliberament nacional basc, al meu parer molt més *multivalent* (per emprar la seva terminologia) pel que respecta al suport a la violència armada del que Linstroth assevera.

Bibliografia

- Euskal Irrati Telebista (2018). La compañía Jaizkibel desfila en un ambiente de alta tensión. [recuperat: 19-10-2018].
<https://www.eitb.eus/es/noticias/sociedad/detalle/5838270/alarde-hondarribia-2018-plasticos-negros-desfile-jaizkibel>
- Hacking, I. (1999). *The Social Construction of What?* Boston, MA: Harvard University Press.
- Handler, R. (1988). *Nationalism and the Politics of Culture in Quebec*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Peace, A. (2001). *A World of Fine Difference. The Social Architecture of a Modern Irish Village*. Dublin: University College Dublin Press.
- Radford, J. i Russell, D. (1992). *Femicide: Politics of Woman Killing*. Londres: Open University Press.
- Simmel, G. ([1906] 1986). El secreto y la sociedad secreta. A *Sociología. Ensayos sobre las formas de socialización* (pp. 357-424). Madrid: Alianza.
- Zulaika, J. (1995). The Anthropologist as Terrorist. A *Fieldwork Under Fire. Contemporary Studies of Violence and Culture* (pp. 206-223). Oakland, CA: University of California Press.